

УДК 340.111.5(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2023.3.14>

Пальченко А. А.,
старший викладач,
в.о. завідувачки кафедри морського права
Одеського національного морського університету

Кузніченко О. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувачка кафедри цивільного та трудового права
Одеського національного морського університету

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСПОРТНИХ ПРАВОВІДНОСИН ПРИ ЗДІЙСНЕНІ ТРАНСПОРТНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Анотація. В даній науковій статті розглядаються питання, що стосується суспільних відносин, що виникають між транспортними підприємствами і споживачами у зв'язку із наданням послуг з використання транспортних засобів для здійснення процесу перевезення. Проводиться дослідження правової природи транспортних послуг та особливостей транспортних правовідносин при здійсненні транспортних послуг в Україні. В статті наведені ознаки транспортних послуг як об'єкта цивільних прав. Визначено особливість змісту транспортного правовідношення та фактори які впливають на якість транспортної послуги. Особливість транспортних послуг в тому, що вони передбачають насамперед, досягнення певного результату, а саме перевезення вантажу певним видом транспорту у визначений строк в певний пункт призначення. При цьому правовий режим транспортної послуги визначається змістом послуги, порядком та процедурою її надання, особливостями суб'єктивного складу виконавців надання транспортних послуг. Транспортні послуги це об'єктивна правова категорія, яка характеризується низкою ознак. Характеризуються транспортні послуги строком виконання, суб'єктом виконання, змістом послуги та способом виконання. У формуванні змісту послуги приймають участь обидва учасники правових відносин, то при умовах погодження істотних послуг її надання вона виступає як об'єкт цивільних правовідносин. У публічних договорах транспортні послуги виступають об'єктом цивільних прав, так як їх носіями є спеціальні суб'єкти, які мають спеціальний дозвіл на їх надання. Для транспортних правовідносин характерним є те, що вони завжди складаються на основі правових норм, його учасники наділяються взаємними правами та обов'язками, мають свідомо вольовий характер, гарантуються і охороняються в передбачених випадках силою державного примусу. Особливість транспортних послуг в тому, що вони передбачають насамперед, досягнення певного результату, а саме перевезення вантажу певним видом транспорту у визначений строк в певний пункт призначення.

Ключові слова: транспортні правовідносини, зміст транспортних послуг, договір перевезення, учасники.

Palchenko A. A. Peculiarities of transport legal relations when providing transport services in Ukraine

Abstract. This scientific article examines issues related to social relations that arise between transport companies and consumers in connection with the provision of services for the use of vehicles for the transportation process. A study of the legal nature of transport services and the peculiarities of transport legal relations in the provision of transport services in Ukraine is conducted. The article presents the characteristics of transport services as an object of civil rights. The peculiarity of the content of the transport legal relationship and the factors affecting the quality of the transport service are determined. The peculiarity of transport services is that they provide, first of all, the achievement of a certain result, namely the transportation of cargo by a certain type of transport in a certain period to a certain destination. At the same time, the legal regime of the transport service is determined by the content of the service, the order and procedure of its provision, and the peculiarities of the subjective composition of the performers of the provision of transport services. Transport services are an objective legal category characterized by a number of features. Transport services are characterized by the term of performance, the subject of performance, the content of the service and the method of performance. Both participants of legal relations take part in the formation of the content of the service, then under the conditions of agreement of essential services of its provision, it acts as an object of civil

legal relations. In public contracts, transport services are the subject of civil rights, as their carriers are special subjects who have a special permit to provide them. Transport legal relations are characterized by the fact that they are always formed on the basis of legal norms, its participants are endowed with mutual rights and obligations, have a consciously voluntary nature, are guaranteed and protected in the prescribed cases by the power of state coercion. The peculiarity of transport services is that they provide, first of all, the achievement of a certain result, namely the transportation of cargo by a certain type of transport in a certain period to a certain destination.

Key words: *transport legal relations, content of transport services, contract of carriage, participants.*

Транспорт в сучасних умовах, одна із провідних галузей матеріального виробництва. Від ефективної діяльності транспорту в країні залежить процес виробництва, надання послуг по перевезенню, збуту та постачанні. Без належного правового регулювання послуг з перевезення вантажу, багажу та пасажирів не зможе функціонувати економіка країни.

Стан опрацювання проблематики. Особливий вклад в дослідження цієї проблематики внесли такі науковці як: Ю.О. Заїка, В.В. Луць, Р.А. Майданник, Н.В. Міловська, І.С. Лукасевич-Крутник, Н.В. Федорченко, Н.С. Кузнєцова, та ін.

Мета – провести дослідження правової природи транспортних послуг та особливостей транспортних правовідносин при здійсненні транспортних послуг в Україні.

Виклад основного матеріалу. Для транспортних правовідносин характерним є те, що вони завжди складаються на основі правових норм, його учасники наділяються взаємними правами та обов'язками, мають свідомо вольовий характер, гарантуються і охороняються в передбачених випадках силою державного примусу.

Транспортні правовідносини мають багатомірний характер, але вони в свою чергу поділяються на два основних види: майнові відносини та управлінські відносини на транспорті. Майнові відносини на транспорті носять цивільно-правовий характер.

Транспортні норми, що містяться в різних джерелах, регулюють суспільні відносини, які складають предмет транспортного права. Тобто ці суспільні відносини стають транспортними відносинами, що складаються з приводу надання транспортних послуг. Обумовлені вони функціонуванням транспорту, використанням транспортних артерій при здійсненні перевезень, управлінням транспортом.

Майнові та управлінські відносини на транспорті мають однаковий склад, суть якого складає єдність фактичного матеріального змісту і юридичної форми. Але обидва види цих транспортних правовідносин мають різний юридичний зміст, матеріально поєднуються в самій транспортній діяльності. Тому все частіше в юридичній літературі поширюється термін «транспортні правовідносини», який позначає матеріально однорідні правовідносини, що виникають у зв'язку з транспортною діяльністю.

Особливістю транспортних правовідносин є те, що за юридичним складом ці правовідносини розподіляються на два окремих види: цивільно-правові і адміністративно-правові відносини на транспорті. В свою чергу, матеріальний зміст правовідносин містить в собі фактичну поведінку, яку правомочний суб'єкт може, а зобов'язана сторона повинна здійснити. Тому транспортні правовідносини є поєднанням транспортування і посередницької діяльності з надання транспортних послуг та управлінської діяльності на транспорті.

Транспортні правовідносини являють особливий юридичний зв'язок учасників соціальних процесів в галузі транспортної діяльності по здійсненню різноманітних перевезень і існують на підставі норм транспортного права. Це означає, що транспортні правовідносини є формою, в якій абстрактні норми отримують конкретне вираження. Саме тому, внаслідок впливу норм транспортного права на суспільні відносини вони набувають особливу правову форму, а їх учасники наділяються правами, на них покладаються обов'язки, реалізація яких підкріплюється заходами державного характеру.

Отже, специфікою транспортних правовідносин є те, що вони не є суспільними відносинами одного виду, а в предмет транспортного

права входять майнові, адміністративні, трудові та процесуальні правовідносини.

Транспортні правовідносини складаються з наступних елементів: об'єктивного, суб'єктивного складу і змісту. Розглядаючи об'єкт транспортних правовідносин, необхідно визначити що це транспортна діяльність, яка пов'язана з перевезеннями. Саме на цю транспортну діяльність, мають вплив суб'єкти в межах можливої і належної поведінки, що визначаються їх суб'єктивними правами і обов'язками. Учасники вступають між собою в правовідносини з приводу певних благ, в даному випадку це транспортні послуги. Транспортні послуги пов'язані з перевезенням вантажів, пасажирів і багажу та носять майновий характер.

Транспортні послуги, за правовим режимом поділяються на публічні та приватні. Незважаючи на спільність мети- задоволення потреб замовника в переміщенні в просторі, предмета договору перевезення, правова регламентація їх відрізняється, що впливає на елементи послуги, зміст договору і на особу виконавця.

У транспортних послугах відсутній юридичний результат, тобто замовник послуги може набути право або втратити його. Надання транспортних послуг пов'язано із досягненням іншого ефекту-матеріальний об'єкт, такий як вантаж, пасажир або багаж, переміщуються у просторі з одного місця в інше. Місце і строки визначається договором перевезення. Транспортні послуги спрямовані не на створення нового об'єкту, а на володіння, використання чи розпорядження власником належного йому об'єкта.

Транспортні послуги у свою чергу розрізняються в залежності від:

1) виду транспорту:

- водні (морські і річкові),
- наземні (залізничні і автомобільні),
- повітряні (авіаційні),
- трубопровідні,
- змішані перевезення;

2) об'єкта транспортування:

- перевезення вантажу,
- пасажирів,
- багажу,
- пошти;

3) транспортної характеристики товару:

- перевезення сухого вантажу (навалювальний, насипний),
- генеральні та штучні перевезення,
- перевезення наливних вантажів (нафта і продукти її переробки, рослинна олія, вино й ін.);

4) періодичності перевезення:

- регулярні,
- нерегулярні перевезення;

5) порядку перетинання кордону:

- перевантажувальні,
- безперевантажувальні перевезення;

6) виду транспортно-технологічної системи (контейнерне, поромне, ліхтерне та інші перевезення);

7) виду сполучення:

- пряме,
- непряме,
- інші види сполучень.

Адміністративно-правовий характер поведінки учасників транспортних правовідносин здійснюється в прийнятті нормативно-правових актів виконавчими органами влади або в вчиненні адміністративних правопорушень при здійсненні транспортних перевезень.

Транспортні правовідносини процесуального характеру виникають з приводу спорів матеріально-правового характеру про відшкодування заподіяної шкоди під час здійснення перевезення.

Матеріальний зміст транспортних правовідносин має і суб'єктивну і об'єктивну структуру.

До об'єктивного складу правовідносин на транспорті належать:

- об'єкти транспортування (вантаж, багаж, вантажобагаж, пошта і пасажирів);
- транспортні засоби (залізничні транспортні засоби, повітряні судна, морські та річкові судна, рухомий склад автомобільного транспорту, трубопроводи);
- шляхи сполучення (залізничні шляхи сполучення, повітряні шляхи сполучення, водні шляхи сполучення, автомобільні шляхи сполучення, трубопроводи).

Трубопроводи водночас є і транспортними засобами і шляхами сполучення.

Транспортне право не розглядає усю сукупність правовідносин, які виникають на

транспорті, а тільки ті правовідносини, до матеріального змісту яких належить саме транспортна діяльність.

Суб'єктами транспортних правовідносин є конкретні їх учасники- юридичні та фізичні особи, які наділені правами й обов'язками у сфері транспортної діяльності, надання послуг, передбачених транспортноправовими нормами. Відповідно до чинного законодавства суб'єкти правовідносин повинні бути наділені правоздатністю, дієздатністю і деліктоздатністю. Ними можуть бути громадяни, підприємства, організації, державні органи, недержавні структури тощо. В законодавчих і нормативних актах України, вони зазначаються узагальненою термінологією як вантажовідправник, перевізник, вантажоодержувач, пасажир. В транспортних правовідносинах суб'єктивний склад складається безпосередньо з суб'єктів, які здійснюють господарську діяльність на транспорті і суб'єктів, які здійснюють управління і нормативне регулювання такої діяльності [16, с. 150].

Визначаючи транспортні правовідносини, які характеризуються складним міжгалузевим характером транспортного права, необхідно проаналізувати таку категорію суб'єктів транспортного права як транспортні підприємства. Відповідно до ст. 6 Закону України «Про транспорт», перевезення пасажирів, вантажів, багажу та пошти, надання інших транспортних послуг, експлуатація і ремонт шляхів сполучення здійснюються залізницями, пароплавствами, суб'єктами господарювання у морських портах, автомобільними, авіаційними, дорожніми підприємствами та організаціями, якщо це передбачено їх статутами [8]. Відповідно до ст. 12 Закону України «Про транспорт» підприємства транспорту зобов'язані забезпечувати: потреби громадян, підприємств і організацій у перевезеннях; обслуговування пасажирів під час довготривалих перевезень доброякісною питною водою, харчуванням, можливість задоволення інших біологічних потреб; якісне і своєчасне перевезення пасажирів, вантажів, багажу, пошти; виконання державних завдань (контрактів) щодо забезпечення потреб оборони і безпеки України; безпеку перевезень; безпечні умови пере-

везень; запобігання аваріям і нещасним випадкам, усунення причин виробничого травматизму; охорону навколишнього природного середовища від шкідливого впливу транспорту; права на пільги громадян, щодо користування транспортом [8]. Підприємства транспорту мають право: визначати термін і графік перевезень; призначати регулярні та додаткові рейси і маршрути перевезень; пропонувати рівень комфорту на вибір самих пасажирів; вимагати від пасажирів, відправників і одержувачів вантажів виконання вимог цього Закону, кодексів (статутів) окремих видів транспорту та інших нормативних актів України, що регулюють діяльність транспорту. Підприємства транспорту здійснюють перевезення та надання послуг на основі державних контрактів, державних замовлень і договорів на перевезення пасажирів, вантажів, багажу, пошти з урахуванням економічної ефективності провізних та переробних можливостей транспорту.

Стосовно правового статусу суб'єктного складу транспортне законодавство встановлює додаткові вимоги. Необхідно зазначити, що відповідно до ст. 8 Закону України «Про транспорт», ст. 9 Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» внутрішні та міжнародні перевезення пасажирів і вантажів повітряним, річковим, морським, залізничним та автомобільним транспортом, транспортування нафти, нафтопродуктів магістральним трубопроводом, транспортування природного і нафтового газу трубопроводами та його розподіл здійснюються тільки на підставі спеціального дозволу (ліцензії).

Зміст транспортних правовідносин складається з юридичних прав і обов'язків його суб'єктів. Для утримання майнових транспортних правовідносин, що є різновидом цивільних правовідносин, характерно те, що і права та обов'язки їх суб'єктів іменуються суб'єктивними правами і обов'язками.

Будучи нерозривно пов'язані один з одним, суб'єктивні права і обов'язки і виникають, і припиняються одночасно. Вони виникають у сторін договору перевезення вантажу одночасно з моментом його укладення, а припиняються виконанням дого-

вору. Вони змінюються під впливом одних і тих же обставин, наприклад обставин непереборної сили, обмеження або заборони руху суден і т. д.

В свою чергу, транспортні правовідносини залежать від таких правових передумов як, наявність норм транспортного права, правосуб'єктність та юридичні факти. Транспортні норми не породжують транспортні правовідносини, для цього необхідні обставини, з якими транспортні нормативно-правові акти пов'язують відповідні юридичні наслідки. Необхідно зазначити, що на практиці виникнення, зміна або припинення транспортних правовідносин пов'язані часто з сукупністю юридичних фактів. Таким чином, суспільні відносини, що входять в предмет регулювання транспортного права, є неоднорідними, мають різні об'єкти та суб'єктивний склад [15, с. 178]. Відповідно, це дає підставу поділити транспортні правовідносини на правовідносини майнового, адміністративного, трудового та процесуального характеру.

Висновки. Особливість транспортних послуг в тому, що вони передбачають насамперед, досягнення певного результату, а саме перевезення вантажу певним видом транспорту у визначений строк в певний пункт призначення. При цьому правовий режим транспортної послуги визначається змістом послуги, порядком та процедурою її надання, особливостями суб'єктивного складу виконавців надання транспортних послуг. Тому, транспортні правовідносини- це врегульовані нормами транспортного права суспільні відносини, що складаються з приводу надання транспортних послуг і пов'язаної з ними діяльності транспорту та управління ним. Оскільки, у формуванні змісту послуги беруть участь обидва учасника правовідносин, то за умови погодження істотних умов її надання, вона виступає як об'єкт цивільних правовідносин. Транспортні послуги виступають об'єктом цивільних прав у публічних договорах, оскільки їх носіями є спеціальні суб'єкти, які мають дозвіл на їх надання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Закон України «Про автомобільний транспорт» від 5 квітня 2001 р. // *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 22. Ст. 105 (в редакції Закону України від 23 лютого 2006 р. // ВВР. 2006. № 32. Ст. 273).
2. Закон України «Про Державну програму авіаційної безпеки цивільної авіації» // *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 17. Ст. 140.
3. Закон України «Про Державну спеціальну службу транспорту» від 5 лютого 2004 р. // *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 19. Ст. 269.
4. Закон України «Про дорожній рух» від 30 червня 1993 р. // *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 31. Ст. 338.
5. Закон України «Про залізничний транспорт» від 4 липня 1996 р. // *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 40. Ст. 183.
6. Закон України «Про перевезення небезпечних вантажів» від 6 квітня 2000 р. // *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 28. Ст. 222.
7. Закон України «Про транзит вантажів» від 20 жовтня 1999 р. // *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 51. Ст. 446.
8. Закон України «Про транспорт» від 10 листопада 1994 р. // *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 51. Ст. 446.
9. Закон України «Про трубопровідний транспорт» від 15 травня 1996 р. // *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 29. Ст. 139.
10. Закон України «Про функціонування єдиної транспортної системи України в особливий період» від 20 жовтня 1998 р. // *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 52. Ст. 318.
11. Закон України «Про транспортно-експедиторську діяльність» від 1 липня 2004 р. // *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 52. Ст. 562.
12. Кодекс торговельного мореплавства України від 23 травня 1995р. // *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 47-52. Ст. 349.
13. Повітряний кодекс України від 19 травня 2011р. // *Офіційний вісник України* від 29 червня 2011. 2011. № 46. Ст. 1881.

14. Криськов А. А. Конспект лекцій з дисципліни «Правові основи підприємницької діяльності на авто-транспорті» / Андрій Анатолійович Криськов. Тернопіль: «ФОП Паляниця В.А.», 2015. 56 с.
15. Лукасевич-Крутнік І.С. Теоретичні засади правового регулювання договірних відносин з надання транспортних послуг у цивільному праві України : монографія. Тернопіль : ФОП Паляниця В.А., 2019. 474 с.
16. Попов В.А. Про класифікацію договорів, які укладаються у сфері перевезення. Наше право. 2016. № 1. С. 150–157
17. Яновицька А.В. Договір міжнародного перевезення вантажів автомобільним транспортом: монографія. Львів: Видавництво «Растр-7», 2019. 180 с.